

РОЗВИТОК ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

Вороніна А.В., Ніколаєва К.М.

Дніпродзержинський державний технічний університет

В статті проведено аналіз зовнішньоекономічної діяльності України в період розвитку процесів глобалізації та з урахуванням політико-економічних подій. Визначена динаміка зовнішньої торгівлі за період 2002–2014 роки. Проаналізовано результати введення Європейським Союзом автономних преференцій. Виявлені проблеми та перспективи України в сфері зовнішньоекономічної діяльності. Запропоновані шляхи удосконалення зовнішньоекономічної діяльності України.

Ключові слова: експорт, імпорт, зовнішньоекономічні торговельні операції, зовнішньоекономічна діяльність, інтеграція, Європейський союз.

Постановка проблеми. Для поширення економічної інтеграції в світову економіку України вступила в СОТ, проводить різні заходи до вступу в Європейське співтовариство та інше. Але при цьому не достатньо всебічно проводиться аналіз наслідків такої інтеграції та визначення тих позитивних і негативних рис, які з'являються, тому дуже важливо враховувати експортний та імпорتنний потенціал країни в цілому. З огляду на останні політичні події в Україні, експортний та імпорتنний потенціал потребує детального аналізу та виявлення шляхів подальшого розвитку зовнішньоекономічної діяльності (далі – ЗЕД) України. При написанні статті використовувались такі загальнонаукові методи, як індукція, дедукція, аналіз та синтез для дослідження окремих складових ЗЕД та логічних узагальнень результатів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі розвитку ЗЕД все більше уваги приділяється питанням, пов'язаних з визначенням та розрахунком ефективності конкретних зовнішньоекономічних операцій. У теоретичному аспекті проблеми щодо ефективності зовнішньоекономічних операцій досліджували провідні вчені-економісти: Янковський Е.А., Островський Л.Е., Казанцев С.К. [1, с. 152], Кравченко В.А., Кравцова В.В., Чувпило О.О., Новицький В.Е. та інші [2, с. 356]. Комплексному теоретично-практичному дослідженню питань зовнішньоекономічних відносин та міжнародного економічного співробітництва в умовах ринкових трансформацій присвятили свої праці такі українські та зарубіжні вчені – І. В. Багрова, Ю. Г. Козак, В. В. Козик, О.А. Кириченко, О. П. Кіреєв, Д. Г. Лу-к'яненко, Ю. В. Макогон, Ф. Р. Рутта ін. [3, с. 3].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. З урахуванням економічних та політичних процесів, які відбуваються в Україні, потрібен постійний моніторинг та аналіз ЗЕД України, адже відбулася зміна орієнтації експортно-імпорتنної політики країни в результаті підписання Угоди про асоціацію між Європейським Союзом та Україною. Для вирішення проблем підвищення ефективності проведення зовнішньоторговельних операцій підприємствами України, необхідна розробка нових напрямків зовнішньо- економічної стратегії країни.

Мета статті. На основі викладеного матеріалу можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає в визначенні шляхів удосконалення зовнішньоекономічної діяльності України.

Виклад основного матеріалу. Україна, маючи високий експортний потенціал, використовує його недостатньо ефективно. Спостерігається зменшення вартісних обсягів експорту, що свідчить про кризовий стан виробництва, зорієнтованого переважно на експорт. Головні експортно- орієнтовані галузі залишаються надзвичайно енергоємними, що робить їх

критично залежними від імпорتنних енергоносіїв та обмежує можливості нарощування експорту за рахунок девальвації національної валюти. Більшість національної продукції не відповідає європейським стандартам, що призводить до низької конкурентоспроможності української продукції. Про це свідчить низька частка машин, обладнання, об'єктів інтелектуальної власності (ноу-хау, патентів) в експорті України (до 10%), адже велика частка підприємств 1-2 технологічного укладу, тоді як підприємства «першого світу» вже працюють на 4-5 технологічних укладах. Важливим негативним фактором ЗЕД України являється те, що країна протягом багатьох років так і залишається експортером переважно сировини та напівфабрикатів і не спромоглася збільшити частку товарів з високою доданою вартістю в загальній структурі експорту. На рис. 1 наведено дані, що характеризують динаміку розвитку зовнішньої торгівлі України та її структури.

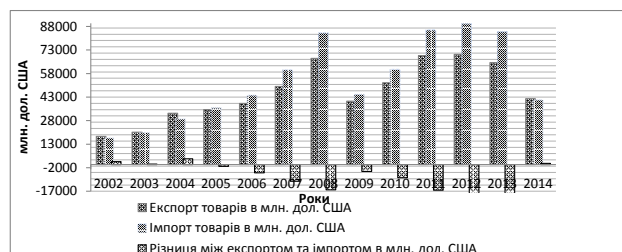

Рис. 1. Динаміка зовнішньої торгівлі в цілому по Україні за 2002–2014¹ рр.

¹ зовнішня торгівля товарів за 9 місяців 2014 року без урахування тимчасово окупованої Автономної Республіки Крим і м. Севастополя.
Джерело: [4]

У 2014 році відбулися дуже вагомні зміни в політичній діяльності України. 27 червня 2014 року головами держав та урядів Європейського Союзу (далі – ЄС) та Президентом України Петром Порошенко у Брюсселі була підписана Угода про асоціацію між ЄС та Україною. Важливою складовою цієї угоди є положення про створення поглибленої зони вільної торгівлі. При цьому, ЄС в односторонньому порядку надав Україні автономні торговельні преференції, застосування яких розпочалося з 23 квітня 2014 року. Достатньо позитивну динаміку демонструє український експорт після введення пільгових митних тарифів для України. Лише за перші два місяці дії односторонньої вільної торгівлі, країні вдалося збільшити експорт до Європи на 25% у доларовому еквіваленті. Потрібно зазначити, що у найбільш вигідному становищі від односторонніх преференцій опинилося сільське господарство та промисловість із переробки сільськогосподарської продукції. Експорт продукції тварин-

ництва зріс більш ніж на 150%, овочів та продукції рослинництва – більш ніж на 100%. Окрім того, приблизно на 25% збільшився експорт металу та сталі, що свідчать про позитивний вплив безпрецедентного одностороннього відкриття ринків ЄС для українських експортерів [5]. За 6 місяців експорт української продукції в Польщу зріс на 24%, на 16-17% – в Австрію та Іспанію, майже на 35% – в Нідерланди, в Великобританію – на 46%. Також Україна отримала право експортувати в ЄС продукцію птахівництва. В результаті цього експорт продукції птахівництва за 6 місяців 2014 року зріс на 16%. За даними Державної служби статистики України, за січень-серпень 2014 року обсяг експорту товарів до країн ЄС становив 12160,8 млн. дол. або 32,3% від загального обсягу та збільшився проти січня-вересня 2013 року на 1517,8 млн. дол. – на 14,3% (за січень-вересень 2013 року обсяг експорту становив – 10643 млн. дол. – 26,3%). Не зважаючи на позитивні зміни в ЗЕД України, відбулися і негативні події в політичній діяльності країни – анексія Криму та м. Севастополя, воєнні дії на сході країни та загострення стосунків з Росією. Через агресивну політику Російської Федерації (далі – РФ) поступово зменшився експорт українських товарів. Так, 16 червня РФ ввела обмеження на ввіз картоплі з України. Також в цей же час було введено обмеження на ввіз на свою територію м'яса та молочної продукції українського виробництва, 29 липня РФ залишилася також без рибних, овочевих та фруктових консервів. З 15 серпня в РФ діє заборона на ввіз алкогольних напоїв деяких українських виробників, серед них – пиво виробництва ПАТ «Оболонь», пивні напої виробництва ПАТ «САН ІнБев Україна», спиртні напої ТОВ «Українська дистрибуційна компанія». На початку вересня російське відомство Росспоживнагляд зупинив імпорту в Росію кондитерських виробів українського виробництва «Конті» та «АВК». Окрім цього Росія літом 2013 року заборонила ввіз на свою територію кондитерських виробів продукції «Рошен». Ембарго до сих пір не знято. З 22 жовтня РФ ввела тимчасову заборону поставки всієї рослинної продукції з України. В результаті вище наведених заборон експорт товарів в РФ в I кварталі 2014 р. становив 2722 млн. дол. США, що у 2013 р. за I квартал – 3596 млн. дол. США. За період січень – листопад відбулося скорочення імпорту із Росії на 50%, а скорочення експорту до Росії на 32% [4]. Україна вперше за тривалий час відчуває гострий дефіцит енергетичного вугілля. Забезпечити ТЕС вугіллям власного видобутку сьогодні неможливо в результаті бойових дій в Луганській та Донецькій областях, де розташовано близько 80% шахт країни. Компенсувати втрати вугілля Україна вирішила за рахунок імпорту. За даними Державної фіскальної служби України за січень – вересень 2014 року країна імпортувала кам'яне вугілля і антрацит на загальну суму 1,23 млрд. дол. США. Згідно з даними відомства, найбільшими постачальниками вугілля для України за вказаний період були Росія, США і Казахстан. Імпорт вугілля з Росії за 9 місяців поточного року склав 835,451 млн. дол., із США – 233,916 млн. дол., із Казахстану – 73,582 млн. дол. На інші країни припало 87,088 млн. дол. Проте за даними «Держзовнішінформ» Україна має можливість імпортувати енергетичне вугілля з Колумбії, Південної Африки, Індонезії, В'єтнаму. 19 серпня 2014 року держкомпанія «Укренерго» та англійська компанія «Steel Mont Trading» підписали контракт на постачання південноафриканського вугілля в Україну. Контракт передбачає постачання 250000 тонн

вугілля за ціною 86 дол. США за тону при базовому показнику калорійності вугілля – 5500 ккал/кг. Загальна сума контракту склала 21,5 млн. дол. США. При цьому ціна вугілля з Південно-Африканської Республіки з урахуванням витрат на розвантаження суден, транспортні витрати, зберігання, становить 110-112 дол. Це з урахуванням того, що ціна на вугілля російського походження становить 80 дол. США за тону при базовій калорійності 6000 ккал/кг, українського походження – 850 грн. за тону без ПДВ і витрат на транспортування. Станом на 24 жовтня 2014 року Україна підписала контракти на постачання вугілля: 509000 тонн російського походження, 250000 тонн – південноафриканського походження, 320000 тонн – українського походження. Перша партія вугілля з Південної Африки отримала Зміївська ТЕС. Ця партія вугілля має низьку якість і не придатне до спалювання на вітчизняних ТЕС. Тому придбане вугілля самостійно не спалюється, а спалюється лише в суміші з російським вугіллям. Загальна сума придбання неякісного вугілля становить 30 млн. дол. США, що, згідно з офіційним курсом НБУ, становить майже 400 мільйонів гривень. В результат цього вибухнув корупційний скандал і поставки були припинені. Слід відмітити, що через воєнні дії на сході, Україна зазнала втрат не тільки в вугілля галузі, а й в олійно-жировому комплексі. У національному масштабі виробництво соняшникової олії знизився на 11%, а експорт – на 12%; адже, самопроголошені республіки «ЛНР» і «ДНР» сумарно контролюють близько 0,6 млн. га українських сільськогосподарських земель. За підрахунками 2014 року, Україна разом з цією територією втратила 20% врожаю соняшнику. Для зернового ринку втрати на Донбасі є значно меншими. Через війну аграрії Донецької та Луганської областей втратили лише 700000 тонн зернових – це близько 1% загальноукраїнського врожаю. Слід відмітити, що на Донбасі зосереджено значні потужності металургійної промисловості – частка Донецької області в загальному обсязі реалізації металургійної продукції у 2013 році становила 34,4%, Луганської – 9,3% [6]. У 2013 році у Донецькій області вироблялось 24,6% сталі, 22,1% напівфабрикатів, отриманих безперервним литтям, 42,1% прокату чорних металів, 22,5% труб від усього виробництва цієї продукції в Україні. Частка металургії у структурі українського товарного експорту є найбільшою серед усіх галузей промисловості й становила у 2013 році 27,8%, у I півріччі 2014 року – 28,7%. Станом на початок вересня 2014 року у Донецькій і Луганській областях працюють лише 2 підприємства металургійної галузі – «Металургійний комбінат імені Ілліча» та комбінат «Азовсталь», які знаходяться у невідконтрольному бойовикам м. Маріуполі. Через руйнування та пошкодження припинено діяльність таких важливих металургійних підприємств, як «Стаханівський завод феросплавів», ТОВ «Сталь», ПАТ «Алчевський металургійний комбінат», «Єнакіївський металургійний комбінат», «Харцизький трубний завод», ПАТ «Донецький електро-металургійний завод» [6]. Проте, крім металургійної промисловості на Донбасі зосереджені ключові вітчизняні підприємства з виробництва інвестиційної машинобудівної продукції: гірничошахтного обладнання, машин та обладнання для металургійної та хімічної промисловості, підйомно-транспортного обладнання та механізмів, локомотивів та залізничних вагонів. Зокрема, машинобудівна промисловість Донбасу представлена такими підприємствами, як «Луганськтепловоз», АТ «Стаханівський вагонобудівний за-

вод», ПО «Луганський верстатобудівний завод», АТ «Северодонецький приладобудівний завод», ЗАТ «Стахановмаш», ПрАТ «Новокраматорський машинобудівний завод», концерн «Азовмаш», СКМЗ, Ясиноватський машзавод. Частка Донецької та Луганської областей у загальному обсязі реалізації машинобудівної продукції в Україні у 2013 році становила 15,8% та 6,9% відповідно [6]. Станом на початок вересня були зруйновані або зазнали значних пошкоджень ПАТ «Точмаш», ПАТ «Краматорський завод важкого станкобудівництва», ПАТ «Енергомашспецсталь», Первомайський електро-механічний заводи, «Лугцентрокуз», Кіровський «Центрокуз», ПО «Трансмаш». Протягом багатьох років значна частина українських машинобудівних підприємств зберігала експортну орієнтацію, причому понад 80% галузевого експорту становили товари важкого та залізничного машинобудування, виробництво яких зосереджене на Донбасі. На Донбасі розташовані і підприємства хімічної промисловості з виробництва мінеральних добрив, кислот, соди, пластмас. Найбільшими хімічними підприємствами регіону є ПАТ «Концерн Стирол», ПрАТ «Северодонецьке об'єднання Азот», якими виробляється стратегічна продукція українського експорту – аміак та мінеральні добрива. Крім того, у регіоні розташовано один із найбільших у Європі коксохімічних заводів – Авдіївський коксохімічний завод, а також «Ліссода», «Лисичанський завод РТВ» тощо [6]. Не можливо залишити без уваги анексію Криму та м. Севастополя. Анексія Криму та втрати 4% території країни – це, безперечно, національна трагедія держави. Втрата Автономної Республіки Крим та м. Севастополя певним чином відобразилося, як на експортних можливостях країни, так і на ЗЕД країни загалом. Адже ці території є не тільки курортними та туристичними регіонами, на цих територіях також розташовані підприємства, що були орієнтовані на експорт. Після анексії цих територій Україна втратила 2/3 всього вилову риби – це 100 тис. тонн океанського промислу. Потрібно зазначити, що в 2013 році в Азовсько-Чорноморському басейні вилов риби становив 82 тис. тонн, з них 54 тис. тонн – вилов кримських рибаків. З урахуванням реалій політичної ситуації в Україні, майже вся риба на полицях українських магазинів є імпоротною (з Норвегії, Зеландії та Америки). Також, Україна втратила близько 40 винних підприємств, на сьогодні поставки кримської винної продукції взагалі припинені. Разом з Кримом Україна втратила три великі суднобудівні підприємства: державну Феодосійську суднобудівельну компанію «Море», керченське підприємство «Залив» Костянтина Жеваго та «Севморзавод» Петра Порошенка. Проте, «Залив» ще до анексії мав проблеми з замовленнями і майже не працював. Що не скажеш про підприємство «Море», станом на 2014 рік, це підприємство виготовляло універсальну техніку – десантні кораблі на підводних крилах і повітряній подушці, адже з 2012 року підприємство працює згідно китайського контракту. Головною економічною втратою України через анексію Криму можна вважати перехід до російського контролю бурових вишок та газовидобуток на чорноморському шельфі. Всього ресурси в північно-західній частині Чорноморського шельфу оцінюються тільки по газу в 495,7 млрд. кубічних метрів, проте в цих місцях ще є запаси нафти. Втрата ДАТ «Чорноморнафтогаз» позбавила Україну близько 2 млрд. кубічних метрів газу власного видобутку, а також 12 млрд. грн. інвестицій, вкладених в цю компанію [7]. Не можливо залишити без

уваги, що Україна втратила два великі експортні підприємства, які належать бізнесмену Д. Фірташу – «Кримський Титан» та «Кримський содовий завод». Підприємство «Кримський Титан» є провідним виробником діоксиду титану в Східній Європі. Проте завод також виготовляє пластмаси, ламінований папір, червоний залізоокисний пігмент, мінеральні добрива (амофос), сірчану кислоту, алюміній сульфат, залізний купорос та іншу хімічну продукцію. Ця продукція експортувалась до Австрії, Німеччину, Італію, Угорщину та інші країни. ПАТ «Кримський содовий завод» є єдиним в Україні виробником кальцинованої соди, який забезпечував 2% світового випуску цієї продукції. Потрібно зазначити, що в 2013 році, для того щоб збільшити виробництво та експортний потенціал підприємства, було вкладено 60 млн. грн. в будівництво нових цехів. В результаті введення Європейським Союзом автономних преференцій, протягом цього року зафіксовано суттєве збільшення експортних поставок до Європи. Частка європейського експорту тепер перевищує навіть у статистиці тих областей, що донедавна вважалися залежними від російського ринку (Донецька, Луганська та Одеська обл.). Одночасно, українські експортери втрачають ринки СНД, насамперед російський. В короткостроковій перспективі можливе повне припинення експорту продукції, призначеної для російського ринку, що призведе до великих тимчасових фінансових втрат, перш за все, важких промислових підприємств 1-2 технологічних укладів.

З огляду на вище сказане, можна зробити висновки, що головними напрямками зовнішньоекономічної стратегії України слід вважати: створення потужного експортного сектору, зміцнення і забезпечення конвертованості національної валюти, лібералізацію імпорту, здійснення закордонної підприємницької діяльності, формування розгалуженої системи зовнішньоекономічного менеджменту (банки, біржі, страхові компанії, консалтинг, аудит, лізинг і т.д.), гнучку податкову, цінову, депозитну, кредитну, фінансову і валютну політику, що стимулює диверсифікацію експортно-імпортних операцій, поступову інтеграцію економіки в європейські і світові господарські об'єднання та організації, кадрове забезпечення зовнішньоекономічної діяльності [8].

Висновки з проведеного дослідження. Перспективи подальшого розвитку та вдосконалення ЗЕД України пов'язані з проникненням українських товарів та послуг на зовнішній ринок, орієнтація України на експорт з одночасним обмеженням імпорту в країну, створення привабливого інвестиційного іміджу, здійснення контролю надходжень валютних цінностей в Україну, зміцнення партнерських стосунків з країнами ЄС.

Тому, подальший розвиток економіки України повинен бути спрямований на підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності по наступним напрямкам:

1. Переорієнтація зовнішньоекономічної діяльності на експортні галузі національної економіки. Підвищення конкурентоздатності продукції вітчизняного виробника і, в першу чергу, це стосується технічно складних товарів. Співробітництво з технічно розвинутими країнами, впровадження науково-технічного прогресу в виробництво. Велике значення має фінансування в інтелектуальну власність та інноваційну діяльність.

2. Державна підтримка українських виробників, може бути досягнута за рахунок скасування податку ПДВ для малих та середніх підприємств та

впровадження, так званих, «податкових канікул» терміном 3–5 років. Надання податкових канікул та пільгового кредитування українським виробникам.

3. Створення економічно привабливого середовища для вкладання інвестицій в економіку держави та в різні підприємства, широке залучення іноземного капіталу.

4. Поступова стабілізація валютного курсу гривні до інших валют світу.

5. Забезпечення функціонування механізмів кредитування і страхування експорту за участю держави, а також надання державних гарантійних зобов'язань щодо експортних кредитів.

6. Забезпечення стабільних поставок поливно-сировинних товарів в Україну на взаємовигідних умовах.

7. Врегулювання конфліктної ситуації з Росією. Вирішення питань щодо обмеження доступу ряду товарів українського походження на російський ринок та припинення воєнних дій на сході країни.

8. Налагодження ділових стосунків з Японією для проведення науково-технічних досліджень і впровадження її результатів у виробництво.

9. Співробітництво з Індією на взаємовигідних умовах: використання дешевої сировини Індії (сировини для легкої, харчової та хімічної промисловості) та науково-технічної бази України.

10. Здійснення широкої підтримки вітчизняних виробників для входу на ринок країн ЄС, що можливо здійснити за рахунок створення експортно-кредитних агентств.

Проте потрібно зазначити, що намагаючись стати рівноправним партнером країн Європи та світу, Україна поступово починає змінювати свій імідж експортера сировини на імідж конкурентоздатного виробника та експортера готової продукції. Металургійне виробництво, хімічна промисловість, машинобудування вже сьогодні переходять на нові стандарти виробництва та європейські технічні регламенти.

Подальших досліджень потребує детальне вивчення перспектив участі України в загальноєвропейському економічному просторі, можливості співробітництва України з країнами ЄС для проведення науково-технічних досліджень та впровадження їх результатів на підприємствах України.

Список літератури:

1. Орлов О.О. Планування діяльності промислового підприємства. Підручник. – К.: Скарби, 2002. – 336 с.
2. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств: Підручник для вузів / І.В. Багрова та ін.; за ред. д-ра екон. наук, проф. І.В. Багрової. – К., ЦНЛ, 2004. – 580 с.
3. Сойма С.Ю. Зовнішньоекономічна діяльність регіону в умовах ринкової трансформації: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук: 08.00.05: захищена 25.10.11. – Ужгород, 2011. – 22 с.
4. Щоквартальне аналітично-статистичне видання Національного банку України «Платіжний баланс і зовнішній борг України 2013 рік». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=7471977>
5. Офіційний сайт порталу новин «Українська правда», Підсумки двох місяців ЗВТ з Євросоюзом від 25 вересня 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2014/09/25/7026298/>
6. Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України, «Щодо сучасного становища та заходів відбудови економік Донецької та Луганської областей» Аналітична записка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1639/>
7. Сайт порталу новин «Ліга.Блоги» Кримський кризис – потери для Украины. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blog.liga.net/user/kyurchenko/article/15421.aspx>
8. Ходорович О.С. Развитие внешнеэкономических операций та шляхи її удосконалення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/25_WP_2010/Economics/71141.doc.htm

Воронина А.В., Николаева Е.Н.

Днепродзержинский государственный технический университет

РАЗВИТИЕ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УКРАИНЫ

Аннотация

В статье проведен анализ внешнеэкономической деятельности Украины в период развития процессов глобализации и с учетом политико-экономических событий. Определена динамика внешней торговли за период 2002–2014 годы. Проанализированы результаты введения Европейским Союзом автономных преференций. Выявлены проблемы и перспективы Украины в сфере внешнеэкономической деятельности. Предложены пути совершенствования внешнеэкономической деятельности Украины.

Ключевые слова: экспорт, импорт, внешнеэкономические торговые операции, внешнеэкономическая деятельность, интеграция, Европейский союз.

Voronina A.V., Nikolaieva K.M.

Dniprodzerzhynsk State Technical University

DEVELOPMENT OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF UKRAINE

Summary

This article analyzes the foreign economic activity of Ukraine during the development of globalization and taking into account political and economic events. We determined the dynamics of foreign trade for the period from 2002 till 2014. The results of introduction of autonomous trade preferences by the European Union are analyzed. We identified the problems and prospects of Ukraine in the sphere of foreign economic activity. We offered the ways of improvement of the foreign economic activity in Ukraine.

Keywords: export, import, foreign economic trade operations, foreign economic activity, integration, the European Union.